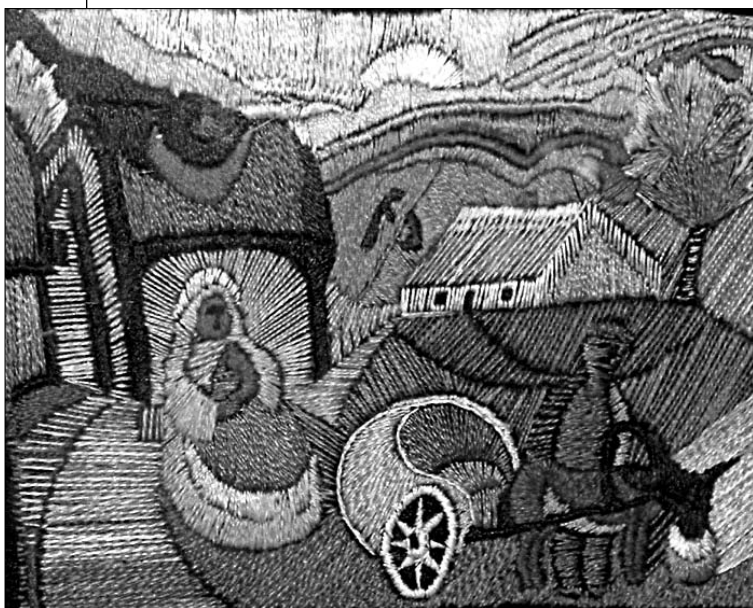

Amžinieji Prano Domšaičio keleiviai

Kristina JOKUBAVIČIENĖ

Lietuvos dailės muziejaus Vilniaus paveikslų galerijoje 2007 m. vasario 14 d. atidaryta tapytojo ekspresionisto Prano Domšaičio kūrybos paroda „Amžinieji keleiviai“, kurioje visuomenei buvo pristatyta naujausia Lietuvių fondo (JAV) dovana Lietuvai – 135 dailininko kūrinių. 1989–2001 m. Lietuvių fondas perdavė Lietuvos dailės muziejui 530 P. Domšaičio kūrinių, kurie saugomi ir eksponuojami Klaipėdoje, Lietuvos dailės muziejaus Prano Domšaičio galerijoje. Nauja paveikslų siunta, jo kūrybos aukso fondas itin papildo dailininko kūrinių rinkinį.

Pranas Domšaitis. Kaimo peizažas. 1927 m. (siuvinėjimas). Lietuvos dailės muziejus

Pasak tyrinėtojų, P. Domšaitis sukūrė per 900 kūrinių: dalis jų prarasta, dalis saugoma muziejuose, galerijose ir privačiose kolekcijose Vokietijoje, Austrijoje, Kanadoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Izraelyje, Australijoje, Pietų Afrikoje, dailininko paveikslų yra ir Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune. Tik dėl JAV lietuvių bendruomenės pastangų didžiausia P. Domšaičio kūrybinio palikimo dalis liko neišsklaidyta ir šiandien yra Lietuvoje.

► P. Domšaitis gimė 1880 m. rugsėjo 15 d. Mažojoje Lietuvoje, Kropynų kaime (Cropiens, dabartinis Gajevas, Kaliningrado sritis), ūkininkų šeimoje, ir iki dvidešimt septynerių metų dirbo tėvų ūkyje. 1907 m., gavęs žymaus vokiečių dailininko Maxo Liebermanno rekomendaciją, įstojo į Karaliaučiaus meno akademiją. Po studijų tobulinosi Berlyne, Loviso Corincho dirbtuvėje, Osle bendravo su Edvardu Munchu, 1914–1918 m. lankėsi Nidos dailininkų kolonijoje. Pripažinimo Vokietijoje P. Domšaitis sulaukė 1919 m. surengęs pirmąsias individualias parodas Berlyne ir Breslau. Išgarsėjęs kaip peizažų ir religinių kompozicijų kūrėjas, P. Domšaitis rengė parodas kartu su žymiais dailininkais modernistais. 1933 m. Vokietijoje prasidėjęs nacionalsocialistų kampanijai prieš modernųjį meną, jo, kaip ir kitų ekspresionistų, kūryba buvo pripažinta „degradavusia“, profesinė veikla uždrausta, o paveikslai išimti iš valstybinių muziejų ir eksponuoti kilnojamojoje „Išsigimusių meno“ (*Entartete Kunst*) parodoje.

► Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, P. Domšaitis iš Berlyno pasitraukė į Austriją, Vorarlbergo žemę, kur sutiko lietuvių dailininkus emigrantus ir tarptautinėse emigrantų dailės parodose Austrijoje pirmą kartą dalyvavo kaip lietuvių menininkas. 1949 m. kartu su žmona dainininke Adelheide Armhold dailininkas išvyko į Pietų Afrikos Respubliką.

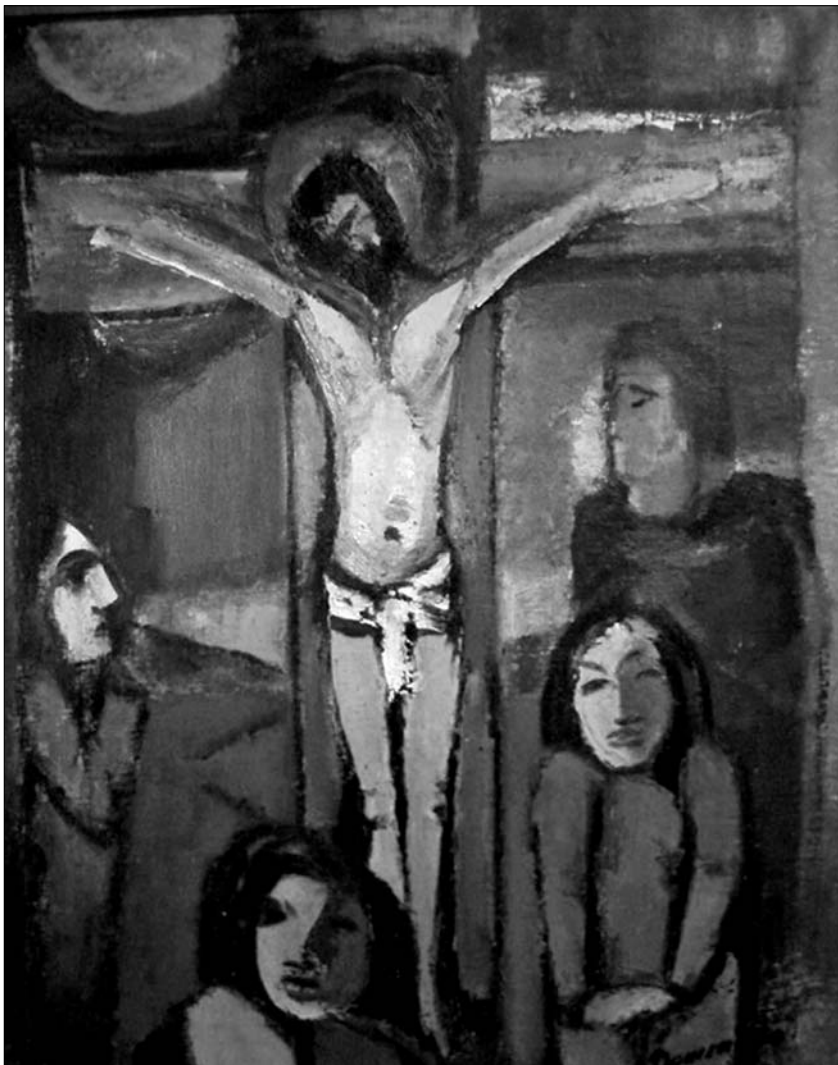
► Penkiolika paskutiniųjų P. Domšaičio gyvenimo metų Keiptaune buvo itin produktyvūs. Dailininkas daug tapė, rengė parodas, keliavo po šalį. Jo kūriniai greitai sulaukė Pietų Afrikos meno kritikos ir visuomenės pripažinimo, juos pirkto muziejai, privatūs kolekcininkai. 1964 m. P. Domšaičiui buvo paskirtas prestižinis

The Eternal Travelers of Pranas Domšaitis

Kristina JOKUBAVIČIENĖ

On 14 February, 2007 the exhibition “The Eternal Travelers” of the expressionist Pranas Domšaitis creative art was opened at Vilnius Picture Gallery of Lithuanian Art Museum. The 135 artist’s works, the most recent gift of the Lithuanian Foundation (USA) was presented to the wide public. According to researchers, Pranas Domšaitis has created over nine hundred works: some of them have been lost, others were stored in foreign museums, galleries and private collections, some pictures were kept at Mikalojus Konstantinas Čiurlionis Art Museum in Kaunas. The Lithuanian Foundation has handed over 530 Pranas Domšaitis’ works to Lithuanian Art Museum, which are deposited and exposed in Pranas Domšaitis Gallery of Lithuanian Art Museum in Klaipėda. Only thanks to the effort of the Lithuanian American Community the predominant part of Pranas Domšaitis art heritage remains undiffused and is still in Lithuania today.

The art of Pranas Domšaitis fuses European modern art experience, African art forms, Lithuanian folk comprehension of the world and images, repercussions of the 20-th century events and contemplations over the artist’s life, his creative works and what has happened to them later.

Pranas Domšaitis. Nukryžiavimas. 1962 m. Lietuvos dailės muziejus

Pietų Afrikos Respublikos meno apdovanojimas „Artists of Fame and Promise“.

► Dailininkas mirė Keiptaune 1965 m. lapkričio 14 d. 1978 m. jo našlė persikėlė iš Keiptauno į Havajus ir Honolulu universiteto galerijoje surengė pirmąją apžvalginę P. Domšaičio parodą Jungtinėse Amerikos Valstijose, sulaukusią didelio pasisekimo. Galerijos direktorius Tomas Klobe'as tuomet rašė: „Domšaičio kūryba – jaudinantis ir asmenišką vieno svarbiųjų moderniosios tapybos istorijos momentų atspindys. Jo rankose gimė milžiniško įtaigumo, gaivalingo žmogiškojo jausmo kūriniai“. Lietuvių išeivijoje JAV jau pokariu sklido žinios apie Pietų Afrikoje gyvenantį garsų dailininką lietuvį. Po parodos pradėta ieškoti būdų kolekcijai išsaugoti.

► Galimybę įsigyti dailininko kūrybos palikimą susidomėjo Lietuvių fondas, įsteigtas JAV 1961 m. išeivijos kultūros, švietimo, mokslo ir meno programoms remti. Dr. Gediminas Balukas prisimena: „Lietuvių fondo Meno puoselėjimo komisijos įkūrimo pradžia sutampa su Lietuvių fondo tarybos posėdžio data (1980 m. kovo 23 d.), kuriame dailininkas Adolfas Valeška pranešė apie galimybę nupirkti žinomo Mažosios Lietuvos dailininko Prano Domšaičio paveikslų kolekciją. Lietuvių fondo taryba, išklausiusi dailininko A. Valeškos ir advokato P. Žumbakio pranešimų apie dailininko Prano Domšaičio meno darbus, nutarė įkurti Meno puoselėjimo

komisiją ir pavedė jai pradėti derybas dėl P. Domšaičio paveikslų įsigijimo su dailininko žmona Adelheid Armhold-Domšaitiene-Žvirioniene“.

► Pagal dailininkų Adolfo Valeškos ir Romo Viesulo rekomendacijas Lietuvių fondo Meno puoselėjimo komisija 1980 m. įsigijo pirmuosius jų atrinktus paveikslus, o po metų nupirko ir likusį P. Domšaičio kūrybos palikimą – daugiau nei 800 kūrinių. Kad tai nebuvo paprastas ir lengvas žingsnis, liudija Nacionaliniame M. K. Čiurlonio dailės muziejuje, P. Domšaičio archyve, saugomas dailininko žmonos ir jos antrojo vyro Kazio Žvirono 1980–1983 m. susirašinėjimas su Lietuvių fondo pirmininkais dr. Antanu Razma, dr. G. Baluku ir jų teisės patarėju Povilu Žumbakiu dėl P. Domšaičio darbų pardavimo.

► R. Viesulas, „Draugo“ laikraštyje rašydamas apie ypatingą Lietuvių fondo sėkmę įsigyjant tokio lygio kolekciją, taip argumentavo kolekcijos išsaugojimo būtinybę: „Todėl, kad jie savo kūrybinio lygiu yra svarbūs ir muziejinės apsaugos verti darbai; todėl, kad jie turi neginčijamą ir dokumentuotą poziciją moderniojo meno istorijoje (ekspresionizme) ir tuomi yra ir mūsų meno istorijos dalimi“. 1982 m. vasario 16-osios proga Čikagoje, Čiurlonio galerijoje, buvo iškilmingai atidaryta įsigytų kūrinių paroda.

► Dar 1981 m. Lietuvių fondo Meno puoselėjimo komisija skelbė: „Turėdami

tokią meno darbų kolekciją, galėtume naudoti lietuviškai dailei reprezentuoti JAV, Kanados ir kitų Vakarų kraštų galerijose, o sąlygoms pasikeitus – perkelti į nepriklausomos Lietuvos muziejus“.

► Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, taip ir buvo padaryta. Jau 1989–1990 m. Lietuvą pasiekė pirmieji P. Domšaičio kūriniai. Iki 2001 m. Lietuvių fondas perdavė Lietuvai 530 dailininko

Parodos „Amžinieji keleiviai“ atidarymo momentas

kūrinių. Tų pačių metų vasarą Lietuvos dailės muziejaus Klaipėdos paveikslų galerijoje buvo atidaryta nuolat veikianti P. Domšaičio kūrybos ekspozicija, 2004 m. galerijai suteiktas Prano Domšaičio vardas. Galerijos atminimo lentoje skelbiamos visų kolekcijos išsaugojimu Lietuvai besirūpinusių Lietuvos fondo tarybos narių pavardės.

► P. Domšaitis kūrė aliejinis paveikslus, pasteles, akvareles, piešė, ofortus ir litografijas. Jis mėgo portreto, naturmorto žanrus, tačiau svarbiausia vieta jo kūryboje skirta peizažui ir religinėms kompozicijoms. Dar trečiąjį XX a. dešimtmetį vokiečių meno kritikai vadino dailininką „šiuolaikinio religinio meno viltimi“. Pradėjęs nuo realistinių kasdienybės vaizdų, dailininkas pamažu ėmė skirti daugiau dėmesio žmogiškosios būties paslaptims, jo tapybos raiška tapo paprasta ir „taupi“. P. Domšaitis gyvenimo prasmę matė kūryboje, o save suvokė kaip tarpininką, kuriam suteikta išskirtinė Apvaizdos malonė reikšti vaizdais giluminius, egzistencinius dalykus.

► Vokiečių XX a. pirmosios pusės meno kritikas Karlas Scheffleris P. Domšaičio stilių vadino „dvasiniu impresionizmu“, o tapytojas Viktoras Vizgirda rašė: „Pranas Domšaitis yra ekspresionistas, gal ryškiausias ir vienintelis lietuvių dailėje, šios srovės aplinkoje subrandinęs savo kūrybą Vokietijoje“. Augęs ir lavinęsis apsuptas vokiškos kultūros, P. Domšaitis didžiavosi savo lietuviška kilme, domėjosi lietuviškos motinos protėviais, vertino lietuvių liaudies meną, visada pabrėždavo jo gyslomis tekant „tolimosios baltiškosios Tėvynės kraują“.

► Iš naujų gautų P. Domšaičio kūrinių išskiria piešiniai, ofortai ir litografijos. XX a. pradžioje, dar iki studijų Karaliaučiaus meno akademijoje, sukurti savamokslio jaunuolio piešiniai stebina rankos tvirtumu, patraukia nuoširdžiu kaimo aplinkos atkūrimu. Tai pieštuku nupiešti artimųjų portretai, portretų ir figūrų eskizai, Kropynų vaizdai, nuotaikingos naminių gyvūnų ir paukščių studijos.

► Ypač brandūs ir vertingi antrąjį trečiąjį XX a. dešimtmetį oforto ir litografijos technikomis sukurti nedidelio formato estampai, kurių dramatiškos temos įkvėptos ir bibliinių istorijų, ir ką tik praūžusio Pirmojo pasaulinio karo vaizdų. Daugelis šio laikotarpio P. Domšaičio grafikos motyvų, kuriuose akivaizdi ekspresionistinė raiška, plėtojami ir tapybos darbuose.

► Didžiąją siuntos dalį sudaro aliejiniai paveikslai ir pastelės. Abi tapybos technikos dailininkui buvo vienodai patrauklios. Pasteles jis tradiciškai kurdavo nuolatinių kelionių po Europą metu ar fiksuodamas Turkijos, Rumunijos ir kitų kraštų miestų ir kaimų gyvenimo scenas, žmonių tipažus ir jų buitį. Tarp pastelių yra ir vienas iš geriausių dailininko autoportretų, sukurtas apie 1930 m., kai P. Domšaitis buvo savo pasiekęs meninės karjeros Vokietijoje viršūnė. Gyvendamas Pietų Afrikoje, dailininkas taip pat daug keliavo po šalį, studijavo gamtą, vietinių gyventojų papročius, tradicinius jų darbus ir ritualus. Visa tai atsispindi pastelės technika sukurtuose darbuose.

► Nors Lietuvoje jau turime nemažai puikių P. Domšaičio vėlyvojo, Afrikos periodo aliejinės tapybos kūrinių, tarp naujų gautųjų esama tikrų jo kūrybos šedevrų. Dažnai vėlyvieji P. Domšaičio kūriniai lyginami su viduramžių menu – dvasingumo, nematerialaus spalvų švytėjimo ir gilaus simbolizmo prasme. Ypač prasmingos tuo metu sukurtos religinės kompozicijos. Paslaptis, būties refleksija ir religinis mistiškumas dominuoja ne tik „Apreiškimo“, „Pagarbinimo“, „Nukryžiuavimo“ siužetuose, bet ir Afrikos peizažuose. Ritmiška planų kaita, amžinybėje sustingusios kalvos, medžiai ir būstai, vieniši siluetai, judantys laukų bekrastėse, šviesos pluoštai, perveriantys dangaus tamsą – tai jau kitos tikrovės magiška vizija.

► Biblinė „Bėgimo į Egiptą“ tema ir jos interpretacijos tapo viso dailininko gyvenimo ir kūrybos leitmotyvu. Kelio, kelionės įvaizdyje randame ir paties kūrėjo neramaus gyvenimo atspindį ir išgyvenimus, tekusius pabėgėlių, emigrantų, amžinųjų keleivių dalią patyrusiems jo amžininkams. „Aš visada buvau kelyje“ – taip skambėjo paskutinieji dailininko žodžiai. P. Domšaičio kūryboje susiliejo Europos moderniosios dailės patirtis, Afrikos meno formos, lietuvių liaudies pasaulėjauta ir vaizdiniai, XX a. įvykių atgarsiai, menininko misijos apmąstymai. JAV meno profesorius Haroldas Haydonas apie P. Domšaitį yra pasakęs: „Slenkant amžiams, valstybės ir tautos pasilieka labiausiai žinomos pagal tai, kas buvo jų menininkai ir kokia buvo jų kūrybos vertė. Laimingi tie, kurie gali savintis P. Domšaitį, nes jis, nors ir giliai pasinėręs į savo laikmečio meno srovių sūkurius, niekuomet neatitrūko nuo lietuvių meno tradicijų. P. Domšaitis liko lietuvių dailininku, nes menininkai, sykių subrendę, nešasi su savimi savąją tautybę, kad ir kur jie atsidurtų...“.

Parodos „Amžinieji keleiviai“ ekspozicijos fragmentas

